

૧૭૫૫

નરસીંહ મેહેતાનું

માહમેરું તથા હુંડી.

નાટક ૪ અંકી.

૧૭૫૫

આ નાટક “નીતીદર્શક નાટક મંડલી” એ સુજી પતાવયેછે, અને એ
આખો નાટક ગુલ અરુશાન યોધા-યામાં દાખલ કરવામાં આવેછે.

રચનાર.

અમરતલાલ નારણદાસ લહેરી.

મુલક:

શિવન પ્રીનતીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૩.

કિંમત ૦.

નરસીંહ મેહતાનું

૧૭૫૫

માહમેરૂં તથા હુંડી.

નાટક ૪ અંકી.

આ નાટક “નીતીદર્શક નાટક મંડલી” એ જાણીતા વંચોછે, અને એ
આખો નાટક ગુલ અપૂરણ ચોપાન્યામાં દાખલ કરવામાં આવ્યોછે.

રચનાર.

અમરતલાલ નારણદાસ લેહરી.

—♦♦—
મુબઈ:

શીપન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૩.

ફિંમત ચાર આના.

પરમ સ્નેહી

શેઠ ઈશ્વરદાસ નગજીવનદાસ સ્ટોરવાલા,

આપણી 'સ્ટોર'ની અટકથી ઘરની જૂના વખતની પ્રસીદ્ધી, સુરત રોહરના ખીલતા ઉદ્યોગ, રૂના કારખાના વીગેરેના ડેરેક્ટર તરીકેની એક પ્રતિભાવે વેપારી દાખલની શોદાગરી મંડળમાં આપની પ્રસીદ્ધી અને સુરતની મ્યુનીસીપાલિટીના મેંબર દાખલ સુરતની પ્રજાના ઉપયોગી કામમાં આગેવાની દાખલો છો એ આપની યોગ્ય કીર્તિથી હું જાણ્ય પ્રસન્ન છું અને આપનો મારા ઉપર ઘણાં વર્ષનો સ્નેહ હોવાથી અને આપે જે કેટલીક સાહાયતાથી મને ઉપકૃત કીધો છે તેનું નિત્ય સ્મરણ રહેવા સારૂ અને આપ મારા કાવ્ય તરફ જે પ્રીતિથી જુવો છો, તેની એક નજીવી ઇધાની દાખલ આ લઘુ ગ્રંથ આપને માન્યુસ્ક્રિપ્ટ અર્પણ કરું છું તે માન્ય કરશો.

તા. ૧૦ મી મે ૧૯૮૩.

નાટક કૃત્તી.

નાટક પાત્ર.

નરસીંહ મેહેતાએક નાગર પ્રાહમણુ, પાછલથી
સન્યાસી.

કુવરબાઇતેની દીકરી.

લખમણગડનરસીંહ મેહેતાનો ચેત્તો.

રસીકદાસ }
હેમચંદ }નાણાવટીઓ.
ચુનીલાલ }

શ્રીરંગ મેહેતાકુવરબાઇનો સસરો.

વડસાસુતેની સ્ત્રી.

કપટકોરતેની દીકરી.

હીરાલાલશ્રીરંગ મેહેતાનો ભત્રીજો.

ખોખલોએક ગોર.

શીવકોરતેની સ્ત્રી.

જોકોર }
મંગલાગવરી }નાગરણી.
વીજયાગવરી }
ધનગવરી }
વીધ્યાગવરી }
જયગવરી }

દામોદર ડોશીશ્રી કૃષ્ણ.

અરજુન }
અકરૂડ }તેના સાથીઓ.
નારદ }
બલદેવ }

લક્ષ્મીબા }
સુભદ્રા }શ્રી કૃષ્ણની ખદરાઓ.
રૂક્ષમણી }
રાધા }
બાબુવંતી }

સાધુઓ, તીરથવાસીઓ, જ્ઞાત્રાણુ, કાપા, વગેરે, વગેરે.

નરસીંહ મેહેતો,

એક નાટક.

અંક ૧ લો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થલ—નરસીંહ મેહેતાનું ઘર.

(કેટલાક સાધુઓ અને નરસીંહ મેહેતા બેસી ભજન કરે છે.)

પ્રધા સાધુ—

પોરે સંતા ભાવે બદરને ભજ્યે

ખોટું સંસાર જાણીને તજ્યે ભજો.

માયા કોની કાયા કોની, મમતાને શું કામ સજ્યે,

પુત્ર માતા બેન બંધરી કોનાં, પીતાયો શીદને લજ્યે— બજો.

પંચ બુતની કાયા કરી છે, ઉપકાર હરી કરે હજ્યે,

પ્રયાન ધરી ધરિય ધારીને તેતું સ્તવન કરીને સમજ્યે— બજો.

વીરવ વાસના નુશ્ઠ ગણીને નીરાદીન બધુ ગરજ્યે,

પરેમ ઘડી સહિ પ્રારથના કરજો, હેત યદી સરજ્યે— બજો.

(બંધગો કરી રહ્યા પછો ચાર તીરથવાસીઓ દાખલ થાય છે.)

૧ લો તીરથવાસી—ભાઈ, આપણે અધે ફરી વહ્યા, પણ કોઈ આપણને દ્વારિકાની હુંડી લખી આપતું નથી.

૨ જો તીરથવાસી—ભાઈ, શું કરીએ ત્યારે હવે? કેમ કરણં?

૩ જો તીરથવાસી—હું તો હવે ફરી ફરીને ચાકી ગયો છું. આપણે તો આ બેઠા.

૪ જો તીરથવાસી—બેવકુફો, શ્લોકમાં નથી કહ્યું કે પુછતા નર પંડીતમ.

૧ લો તીરથવાસી (ચોથાને)—તમારાં ગાલપાણુની વાત તો ઓરજ છે, પણ ચાલો વખત નકામો વહી જાય છે.

(તીરથવાસીઓ જઈ સપ્તલા સાધુઓને પગે લાગે છે.)

નમો નારાયણ.

સાધુ—નમો, નમા:

નરસીંહ મેહેતા—ખેસો ભગતો, ખેસો. તમારા બધાઓનાં મુખ ઊઘાસ કેમ થઈ ગયાં છે? ખોસો, પરમાત્મા એટલે પરીપુર્ણ ભગવાન, જે જગતનું કલ્યાણ કરે છે, તે તમારું પણ કલ્યાણ કરશે.

૧ સો તીરથવાસી—માહારાજ, બનરમાં તમામ શરાફોની દુકાને ફરી વલ્યા પણ કોઈ દ્વારીકાની હુંડી લખી આપતું નથી, ને એક બે જણે આપનું નામ દીધું છે, માટે આપ કૃપા કરશો?

નરસીંહ મેહેતા—ભાઈઓ, અમે સાધુ સંત, અમારે ત્યાં શરાફી શેની? કોઈએ તમારા એટા કરી હશે. પણ ફીકર નહીં. અમારા સ્નેહી ત્યાં શામલશા રહે છે તે તમને સ્વીકારી આપશે. હું હમણાંજ લખી આપું છું.

૨ જે તીરથવાસી—જો આપ અમારું એટલું કામ કરશો તો અમે શે આપના આભારી થઈશું.

૧ સો તીરથવાસી—અરૂંપૈયા ગણી લ્યો.

નરસીંહ મેહેતા—તમે ગણેલા છે કેની? અમને ગણવાની કંઈ જરૂર નથી. રૂપૈયા કેટલા છે?

૨ જે તીરથવાસી—માહારાજ, આ પાંચસોનો હકખંધ તોડો છે, ને આ ખસે રૂપૈયાની આ બે ચેલીઓ ને આ એક ઉપર. જુમલે રૂપૈયા સાતસો ને એક.

નરસીંહ મેહેતા (એક સાધુને)—લખમણગડ, જલ્દ આ રૂપૈયા બંડારમાં મુકો, અને દક્ષતરમાંથી કટકોકાર કાગદ લાવો કે હુંડી લખી આપીએ.

લખમણગડ—હા માહારાજ, આપની આજ્ઞા માથે ચડાઉં છું.

(રૂપૈયા ઊંચકાતા નથી તેથી પડી જાય છે.)

૨ જે તીરથવાસી—દુધપાક ને માલપુડા ખાધને માતેસો ખન્યો છે, ને આટલું ઊંચકાતું નથી શું? હીંડ હુંડી ઊપાડું.

(ઊપાડી અંદર લઈ જાય છે. લખમણગડ તેની પાછલ જાય છે

અને અંદરથી ખડીઆ કલમ લઈ આવે છે.)

લખમણગડ—લ્યો માહારાજ હુવાત કલમ અને કાગદ લખી આપો.

(નરસીંહ મેહેતા હુંડી લખીને પેહેલા તીરથવાસીને આપે છે.)

૪ થો તીરથવાસી—સાવો હું જોઈં, માહારાજ, મુદત કેટલા દી-
વસની નાખી છે, ને હુંડીઆમણ કેટલા ટકા કાપવાનું લખ્યું છે?

નરસીંહ મેહેતા—ભાઈ, તુરત મુદતની હુંડી લખી આપી છે. તે
હુંડીઆમણ કંઈ માંગશે નહીં.

૪ થો તીરથવાસી—આશ્ચર્ય છે માહારાજ! કોનેકુ લકડ ઓર દેનેકુ
પથથર. ભાઈ, જોયું કે?

૧ લો તીરથવાસી—માહારાજ, કંઈ લખો તો સારું.

નરસીંહ મેહેતા—અમારા શામલરા કંઈ લોભયા નથી, માટે હવે
તમે ખેડાશક ન્તઓ.

(તીરથવાસીઆ હુંડી લઈને જાય છે.)

લખમણગડ—માહારાજ, હવે એ રૂપૈયાનું શું કરવું?

નરસીંહ મેહેતા—કાસે વતીપાત છે માટે સાધુસંત જમાડી નાખીશું.

લખમણગડ—ભોજન પાક શું કરવું, મોદક કે માલપુડા?

ખીન્ન સાધુ—દુધપાક સાથે જોઈએ.

નરસીંહ મેહેતા—તમે સરવે ખુશી થશો એ ભોજન કરીશું.

લખમણગડ—નક્કીજ કરો કે મોદીને વરદી આપીએ.

ખીન્ન સાધુ—માલપુડા ને દુધપાકજ.

નરસીંહ મેહેતા—જેમ તમારી સંધલાની મરજી.

(સાધુઆ જાય છે.)

પ્રવેશ ૨જો.

જંગલનો દેખાવ.

(કેટલાક લુટારાઓ દાખલ થાય છે.)

૧ લો કાખો—હરભંમ કીંઅજ તડકો ખડકો પંદો કે ન?

૨ જો કાખો—તડકો તો કાનુડેજે હથ આય. આપુડા ભાલીં અજજે
માહે શકને પ્રમાણુ તો માનીને કાંધો પણ જોયણુ ઘણુ મુસ્કેલ આય
આપુડા.

૩ જો કાખો—અરે સંધન છોકરા રાદોતો ખીણુદે પછી શીકાર
કીનતે જોડે દ્વારીકાજી વાટ જલ્લી તથી વેંધાશી એટલે કોઈને કોઈ ભગત
જણ્યો અચીધો.

૧ લો કાખો—તેમાં કુદો ફેર પાણુજી ચીંતા દ્વારીકા ધીરકેઆય.

૩ જો કાખો—સેધ મુરખ સમજે કેડાતો વેએડા પણ હુણ અરીણુ.
ખાધગીનું.

૨ જો કાખો—આઉં તો મુજયો અમલ (અરીણુ) પણ ગરે ભલી
આયો અંધ.

૧ લો કાખો—દશ ભાધ કરસલ ચોખો મંગણીઉ કે ન.

૩ જો કાખો—આઉ તો વસીવેહો અધઆં પણ શકાર મારયું ને
હાનકે ખરાયું.

૨ જો કાખો—અરે ન દયો તો ગોર્યો એનમે મેણા કુરો મમાર્યો.

૧ લો કાખો—અરે ભા ચુપ મર ચુપ સંગ અચેતો કુરો.

૩ જો કાખો—હાર ભાધત છેટે અધનતેં સુધી પણ કસુખા કાઢીગી-
નું નકા ટંગાથીધારી.

૧ લો કાખો—અરે વમરે વન હાણુ પાણુજીમો ભભુત ભરીઅચ જ
રંગ પાણુ અડાઉં.

૨ જો કાખો—મથઉ થારે વગર રેન.

(જય છે, અંદર અવાજ થાય છે.)

૩ જો કાખો—કો વરી કુરો રયો. શપખપ ખાંધી કુરો દેહેઆ ઉભરી
અચા.

(સંતાય છે.)

૧ લો કાખો—ભાઅન પ્રમાણુ ધ્રુજાણુથી નત અસાભેરો નભને
નસેઅલીતો કે આગડથી સાઉં ના.

૨ જો કાખો—અરે ભા, આઉ પણ કહા ધનતો ઉમદીઆં દોશી
કેડી મારી વીધી હુધ.

૧ લો કાખો—શેતો ખરો પાણુ હાશંગ તો વડો આય. લકીરયો
નકચેતી વેંધા.

(સતાય છે.)

૩ જો કાખો—અરે છદયો છદયો ભગતે જયા છોકરામણુ દીપેયાં
વનાયો વેડા રૂપેયા કેડા અધન રૂપેઆ.

(હુતારાઆ સંતાય છે, તીરથવાસીઆ દાખલ થાય છે.)

૩ જો તીરથવાસી—ભાધ, મારા પગતો થાકીને શુમડા જેવા થધ
ગયા છે. આપણુ તો આ ખેડા. મારા ભાધ, ચાલ ચાલનીજ વાત.

જાણુ કામદુ કરવા નીકળ્યા હોય ને! ભલે તમારે જવું હોય તો જાઓ; પણ આ હુંડી જોઈ મારી પાસે છે. આપણુ તો આ જંગલમાં એક કલાક પોઢવાના.

૨ જો તીરથવાસી—અહ્યા બાઈ, જરા આગલ તો ચાલ, હવે તો શોરેર થોડુંજ દુર રહ્યું છે.

૩ જો તીરથવાસી—તમારા કાન છે કે મહુડા સાંભળતા નથી, હું સાફ ના કહું છું, તમારે જવું હોય તો જાઓ, મારાથી તો નથી ચલાવું, વારું મને હંચકી લ્યો છો?

(હુતાશાએ અચચચ તેઓપર હુમલો કરી તેમને લુટી લઈ નહાસી જાય છે.)

૧ લો, ૨ જો, તથા ૪ થો તીરથવાસી (ચીજીને)—આ તારી મોઢા-કાણુ અમને નડી.

૩ જો—નડી તો સદાવડી, આ જોયું આ. (હુંડી ખતાવે છે.)

૧ લો, ૨ જો, તથા ૪ થો તીરથવાસી (પુશી થઈને)—અહ્યા, એ તો તેં ખહુ સાફ કર્યું. હુંડી ગઈ હોત તો આપણું સર્વસ ગયું હોત જો.

(અમ કહી એક ખાજુએ બેસે છે, અટલામાં એક વાણુજર આવે છે.)

લાવણી.

૧ થો વાણુજરો—

માલોની જવાએ જઈએ,

૨ જો વાણુજરો—

કારીકા બોઈ પુશી થઈએ.

૩ જો વાણુજરો—

દરશણુ કરી સુખ લઈએ,

૪ થો વાણુજરો—

ગોમતી સ્નાને સુધ્ધ થઈએ.

૧ લો વાણુજરો—

(તીરથવાસી તરફ બોઈને)

અરે ભાઈ ક્યાંના છો રહેવાશી,

૨ જો વાણુજરો—

કેમ બેઠા છો ઉંદાસી.

૩ જો વાણુજરો—

પાવડી લુગડાં ક્યાં બોરા,

૪ થો વાણુજરો—

કેમ બેઠા છો અહીં બોરા.

૪ થો તીરથવાસી—

અમે જુનાગઢના વાસી,

૧ લો તીરથવાસી—

કાખા લુટી ને ગયા નાશી.

૩ જો તીરથવાસી—

જનકું છે કારીકા ગામ,

૨ જો તીરથવાસી—

તમ સયવારે હમને હામ.

(વાણજરાઓ પોત પોતાનામાંથી લુગડાં વગેરે તીરથવાસીઓને આપે છે.)

ગાયન.

[ઝા પાપી ચાર ચંદાસ—ઝે રાહ.]

ખંધા સાથે—

જનાનો છે સંધ, જનાનો છે સંધ,

મેલાવડો થયો છે સારો, કામ્યો ખુબ રંગ—

જત્રા૦

૧ લો વણજનરો—

ગેશી તમે જલદી ચાલો, લગાયો નહીં વાર,

કાખાઓનું જોર ઘણું મારે તે શીકાર—

જત્રા૦

દીકરો—

કાકા મને કેડે લીધો, થાકી ગયો હું,

ખખે લાડુ ઉડાવો છો, જોઈ રહ્યા છું—

જત્રા૦

ગેશી—

દીકરા ટાંટીયા ભાગી ગયા ચક્રાતું નથી,

કારીકામાં દરશણ કરજે તું મારી વતી—

જત્રા૦

૨ જો વણજનરો—

ગેશી તારો દીકરો જો કારીકા જાય,

તું હીમત કેમ હારે દુઃખી શીદ થાય—

જત્રા૦

દીકરો—

ગેળી કરી ઉંચકાતું માછ ભાઈ પાસ,

ગામ આવે કે તરત કરે, થાઓ નહીં નીરાશ—

જત્રા૦

ખે જણુ—

[ગેશી ગેશી ઝેખીસીનીયા—ઝે રાહ.]

ચાલો ચાલો ચાલો ચાલો ભાઈ ચાલો, જઈએ કારીકા ગામ,

ઝટ ઝટ પોરલાઓ ઉંચકો રહેજો આપણ સંગાય—

ચાલો૦

લગભગ આવી પોહોચ્યા છે, લાગશે હવે નહીં વાર—

ચાલો૦

તોપણ ઉતાવળ કરવી, સકે જન થઈ જાઓ તર્યાર—

ચાલો૦

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થલ—એક રસ્તો.

રશીકદાસ—અહ્યા હિમચંદ, પેલા નેમચંદને તો હારે તડકો પડે, તું જાણે છે કે નહીં.

હિમચંદ—એ શેનો ભાઈ, શું સુતરમાં કે રૂમાં? નારે ના, અશી-ણના સડામાં હશે!

રશીકદાસ—ના ના, અવેશતમાં વડોદરાનો સાહુકાર હરીભગ્તી છે કેની, તેને ત્યાં તેની આડત ખંધાઈ ને ધુમ હુંડીઓ અવારનવાર સંભાય છે. હાલ ખજૂરમાં વડોદરાની હુંડી એની દકાન શીવાય શકવાનીજ નથી.

હિમચંદ—હોય ભાઈ, એની રતીનું જોર! જોને, બે વરસપર એ દકાન પર ખેશીને માખીઓ નોતો મારતો. દાહડો કરે તે કોઈ ન કરે.

(ચુનીલાલ પ્રવેશ કરે છે.)

ચુનીલાલ—કેમ રશીકદાસ, આજ અંકડો ચુકવો છો?

રશીકદાસ—અમે કાલે મારા યુમાસતાને પાણુ મોકલ્યો હતો કે તમે આંકડો ચુકાવી જાવ. પાણુ કાલે તમે આવ્યા નહીં.

ચુનીલાલ—કાલે ખંદરપર અમારી ગાંસડીયા પરખવાને હતી, ત્યાં રોકાણ થયું.

(તીરથવાસીઓ દાખલ થાય છે.)

૧ લો તીરથવાસી—અહ્યા ભાઈ, શામલશા રોઠની દુકાન કહીં?

ચુનીલાલ—અંધ તો કોઈ શામલશા છે નહીં, તે છતાં હિમચંદ-ભાઈને પુછો.

(એક ખીજ તરફ મોકલે છે.)

૩ જો તીરથવાસી—કેમ હું કેહતો નોતો કે આમાં કંઈ કાણુ ધોણું છે. કોઈ જોગદાએ શરણી કરી જાણી છે?

૧ લો તીરથવાસી—ભાઈ, આમ તો આપણી હાંસી થાય છે. હવે કરવું શું? મને તો કંઈ સુઝતું નથી. અન્તયખ જેવી વાત છે કે એ સાધુએ આપણને છેતર્યા.

૨ જો, તથા ૪ થો તીરથવાસી—લંગોટીઆઓ શું ન કરે!

(વાત કરતા આગલ જાય છે, અને શામલશાનો યુમાસ્તો ફરથી આવી લાગે છે.)

યુમાસ્તો (પુછે છે)—કોઈ જાનાગદથી હુંડી લાવ્યું છે.

સુનીલાલ—અરે હા, હવડાંજ આર જાણુ શામલશાને પુછતા હતા, તેજ કે? તમારું નામ શામલશા?

શુમાસ્તો—નાજી, મારા શેઠનું નામ.

હુમચંદ—હયો પેલા આવે છે. (તીરથવાસીઓને હાંક મારીને) અડ્યા ભાઈ, તમને આ ભાઈ પુછે છે.

બંધા તીરથવાસી (પાછા ફરી)—ભાઈ તમે અમારા મજ્જક શું કામ કરો છો? શું ખલેલાને ખાલવા એમાં તમે સારું સમજો છો?

સુનીલાલ—જોયું, ભલાનો કંઈ વખત પાણુ છે.

રશીકદાસ—ભાઈઓ, તમારા મજ્જક નથી કરતા, પાણુ આ ભાઈ તમોને ખાલવા નીકડ્યા છે.

૩ જો તીરથવાસી—શું ખાલવા નીકડ્યાછે? ખોલી ખોલીને અમારા જોડા પાણુ ફાટી ગયા ને ઘાંટાં પાણુ ખેંચી ગયાં, ને તમને તો વલી ચે-પટાજી સુજે છે.

શુમાસ્તો—ભાઈઓ, આમ આકલા શું કામ થાઓ છો. બે દીવસ થયા રૂપૈયા અનામત મુકી રાખ્યા છે. અમારા શેઠ કહે છે કે તમે લઈ ગયા નહીં તેથી અમારા કશુર નથી માટે અમે બે દીવસની તેરીખ આપીશું નહીં.

૩ જો તીરથવાસી—અરે ભાઈ, મુઠલજી મલશેતો પાડ માનીશું. અમારાં તો હોશ ને કોંશ ઉડી ગયા છે. અધુરામાં રસ્તે કાખાઓએ હુટ્યા તેથી પાસે કોડી સરખી પાણુ નથી. ત્રણ ત્રણ દીવસની તો લોગણો પાણુ થઈ.

શુમાસ્તો—અરે ભાઈ, તમે અહીં ખેસો હું રૂપૈયા લઈ આવું; નહીં તો મારી સાથે ચાલો અમારા ફુકાન ઉપર ભરપઈ કરી રૂપૈયા ગણી હયો. શેઠ પાણુ અમારા ખેઠા હશે.

૪ જો તીરથવાસી—ભાઈ, તારી સાથે આવીએ; વલી અહીં ખેસીને શું કરીએ.

(બંધા શામલશાની ફુકાન આગલ જઈ પુગે છે.)

શામલશા (શુમાસ્તાને પુછે છે)—ક્યાં છે તીરથવાસીઓ?

શુમાસ્તો—આ રહ્યા.

શામલશા—શું મારા સાહેબ, રૂપૈયા લઈ જતા નથી. અમારે બે દીવસની નકામી તેરીખ ભરવી પડશે.

૧ લો તીરથવાસી—શેઠજી, અમે તેરીખ માગીશું નહીં. આમ આકલા ન થાઓ.

શામલશા—ના, અમારા વટ પ્રમાણે આપીએ નહીં કે? પછી ખજારમાં અમારી આંટ રોની. હવે આ રૂપિયા ગણો.

૧ લો તીરથવાસી—શેઠ, આ હુંડી તે જુઓ?

શુભાસ્તો—અમારા પર જવાખ છે, તમે હુંડી પર ભરપક કરો.

શામલશા—લાવો લાવો, હું જોઈ.

શામલશા—(વાંચે છે.)

લાવણી.

શામલશાજી શેઠ અમારા, કારીકાના રહેવાસી,

હુંડી આ લઈ આવે જન જે, ચાર જણા તીરથવાસી.

સાતસો એક રૂપિયા ગણી આપજો તુરત મુદતની હુંડી છે,

કાપા કુપી કરતા નહીં તમે વાત શરમની જુદી છે.

જુનાગઢથી લખતંગ મેતા પ્રણામ સેવકના સ્વીકારો,

આ તરફનું કામ હોય તો નરસીંહ ભગતને વીચારો.

શામલશા (વાંચી રહ્યા પછી)—વાહરે એની લખવાની ઢાંખ શું છે. એમને સાતસો ને સતર રૂપિયા આપો, કેમકે જે દીવસની તેરીખના રૂ. ૧૬ થયા.

પ્રવેશ ૪થો.

સ્થલ—એક દીવાનખાનું.

કુવરખાઈ (એકલી)—શ્રીમંતનો રૂડો અવસર આવે ત્યારે લોકો ખુશી થાય છે, પણ મારે તો ઉલટું દીલગીર થવું પડે છે. (નીશાશો નાખી) હશે, મારા નશીખમાં એમ લખ્યું હશે; કરમ કરે તે કોઈ નહીં કરે. અરે ભગવત! મને તે નરસીંહ ભગત જેવા પીતાને ઘેર શું કરવા જન્મ આપ્યો! વલી અધુરામાં પુરૂં માતાનું પણ સુખ નહીં! તેને પણ મારી ખાલ્યાવસ્થામાં મારી નાખી! (નીશાશો નાખી) દૈવ કરે તે કોઈ નહીં કરે. અરેરે પાપી અવસર, તું શું કામ આવ્યો! લોકોનાં અવસરમાં કેવાં કેવાં ભલી ભલી ભાતે મોસાલાં થાય છે, પેહેરામણીઓ અપાય છે, અને મારો પીતા તો ભગત છે, તે કયાંથી કરશે! અરે ખી-

આરા નરસીંહ મેહેતા શરમના મારયા મારે ઘેર પણ આવી શકશે નહીં !
કયાંથી આવે. કંઈપણ આપવાનું જોઈએ કેની. સાધુ પાવાની પીતા-
જીની સંગત. અરેરે, મારો તે અવસર શું કામ આવ્યો !

(મરસીએ.)

અરે કહો કેમ શોભા રહેશે માહારી,
મશાકરી કરશે નાગરી ન્યાત ભારી.
વેરી અવસર શીદ મારો આવ્યો,
શોક સંતાપ કરવા દીન લાવ્યો રે.
હીંગા હોલી મારી સરવે કરશે,
વેરી નણુંદ મારી વડશે—

રે કહો

(મરસીએ.)

અરે હવે તે મારું શું થારોરે, ધીમ્કાર કરી સહ ગારો રે—ટેક.
રડતાં રે રડતાં આંખડી દુઃખે, સુખ નથી મારા તનમાં રે.
ધડક ધડક મારી છાતી મુજબે, આખર કેમ જલવાશે રે.
કપટી કપટકોર નણુંદી રે મારી, ગદ ગદ કંઠે રડાવે રે.
મનુષ્ય રાંકડીની સામું રે જોજો, દાસી કરગરે ભારી રે.

અંક ૨ જો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થલ—શ્રીરંગ મેહેતાનું દીવાનખાનુ.

શ્રીરંગ મેહેતા—આવો સાહેબો આમ ખીરાજો. (એકરાને) હીરા-
લાલ આમ પાસે ખેસ.

હીરાલાલ—કાકા, મને મામા પાસે ખેસવા દ્યોની ! ત્યાં જગ્યા છે.

શ્રીરંગ મેહેતા—વાર ભાઈ, ત્યાં ખેસ, પણ સખણા ખેસજે. કોઈ
સાથે રાડ કરાશ નહીં.

હીરાલાલ—શું હું આજજ તોફાન કરું કે ? આપણુ ઘેર પાણેરના
લોકો આવ્યા છે, તેમને પણ મારૂ ગણપણુ ખતાવું કે ? ના કાકા હું
સખણા ખેશીસ, પણ આ લલીતાને અહીંથી દુર ખેસાડો, નહીં તો એ
કળંગ કરશે.

શ્રીરંગ મેહેતા—ધેસો છે ધેસો !! જે આપણુ ઘેર આવે તેને અપ-
માન અપાય ? તુંજ જરા અહીંથી દુર ખેસ, એટલે પંચાતી મટી.

ખોખસો ભટ—કેમ, શ્રીરંગ મેહેતા! પત્રીકા વાંચવાનો વખત થયો છે કે જરા વીલંબ છે? જો પા કલાક રજા આપો તો તાપીઠાસને ત્યાં મુરત વાંચી આવું. ત્યાં સઘસો સાહીત્ય તૈયાર છે.

શ્રીરંગ મેહેતા—ત્યારે અહીં પણ કોની ખોટી છે? સર્વ સામગ્રી તૈયારજ છે!

ખોખસો—તમારી મોટાદજ ભારી! પ્રથમ તો સ્ત્રીમંડલજ ક્યાં ભરાયું છે?

શ્રીરંગ મેહેતા—જુઓ, એ પેલાં આવે છે.

ખોખસો—તેમાં પણ શું થયું! આવશે, જરા ગીત ખીત ગારો. આમ શું મારા ભાઈ ઉતાવલ કરવી. ઇશ્વરે તમારે ત્યાં રૂઠો અવસર આણ્યો છે, ત્યારે તો સ્ત્રીમંડલ આવવા દયો તો ખરા!

(સ્ત્રીઓ ગાતી ગાતી દાખલ થાય છે.)

(રામ ચંદ્રાવલી.)

ધન ધન શ્રીરંગ મેહેતા તમ ઘરે—અવસર રૂઠો આવ્યો રે.

પુત્ર નશીબવાન આપણો જાણો, સાહ્ય થયા ભગવાનજ રે.

કુલ દોષો પ્રગટશે તમારા જીવનમાં તે ઝલકી રેહશે સારી ન્યાતમાં રે.

નાગર સાગર ન્યાત છે મોટી કોમ્પી છે વરણ અઘારમાં રે.

કુંવરવડનો કોરો પુરો કરજ્જો થયાં છે એ ઘણું રાણીજ રે—ધન ધન

જેકોર—અલી મંગલાગવરી, ખીજું ગીત તો ગા. જરા હસવું તો આવે!

મંગલાગવરી—કાકીજી, મને યાદ નથી (આંગલી ખતાવીને) આ ધનગવરીને કહો કે વાદરો ગાય.

જેકોર—આવડે તેને માન ધણું. ગારો તો કંઈ ઘસાઈ જશે, કે મોડું ફૂખવા આવશે!

મંગલાગવરી—કાકીજી, શું હું ખોટું કહું છું? પણ ધનગવરીને કહો તો ખરા, નહીં તો પછી હું તો છજાંજતો,

જેકોર—ધનગવરી, એ લટકાવી ધનગવરી! જરા મોહડું તો હંધાડો! આ બધીઓ તમારા મુખારવિંદની મધુરી વાણી સાંભલવાને આવુર છે, માટે જરા લલકારશો?

ધનગવરી—ફોધજી, મારી એછા શું કરો છો. મને ફોધ દીધસં
ગાતાં કે ગવડાવતાં જોઈ છે ?

લલીતા—ભાભી, આવડે ત્યારે માન શું કામ કરો છો ? પેલા નવે-
નગરનો વાહરો ગાવોની ?

ધનગવરી—એસો, એસો નણુંદ, હવે તો મોટાં થયાં. કાલે ઉઠીને
તમારો પણુ અવસર આવશે, માટે જે ખોલીયે ત મનમાં વીચાર કરીને
ખોલીયે.

જેકોર—અરે વાહરે, વાહ, ધનગવરી તારો લટકો!! ખીચારી લ-
લીતાને હલકી પાડે છે ? આવ દીકરા લલીતા તું મારી પાસે. (સોડમાં
ખેસે છે.) એ તો વહુ છકી ગયલી છે.

ધનગવરી—ફોધજી, તમે તમારા ભારમાં ખેસો. આમ બધા વચ્ચે
તમે મને હલકી પાડો નહીં.

જેકોર—ખેસ, ખેસ, આ ભારખમનું પુછડું તો જો !

ખોખસો—આલો હવે તમે છાના ખેસો છો કે નહીં. હજી તો મારે
જુદાં જુદાં મુહર્તોની પત્રીકા વાંચવી છે. (વાંચે છે.) ફાગણ સુદ ૭ ને
શનીવારે, સાંહજના ૩ કલાક ને ૫૩ મીનીટે સુખડીયો ખેસાડવાનું મુહર્ત.
ફાગણ સુદ ૧૦ ને ભોમવારે સહવારના ૭ કલાક ને ૨૭ મીનીટે ખોલો
ભરવાનું મુહર્ત, કેમકે ત્યાર પછી વૈદ્યત ઉદય થશે. ફાગણ સુદ ૧૨ ને
ચુરવારે નાત વરો કરી સાંહજના ૭ કલાકે માતા વીઠાય કરવાનું મુહર્ત.

(સઠને ચાંદ્રા કરે છે ને ત્યારબાદ મીઠાઈ વહેચી નીચે ખેસે છે, અટલે
મંગલાગવરી અને બીજી સ્ત્રીઓ નીચેનું ગીત ગાય છે અને કુંકર વહુ આવે છે.)

ગીત.

ખેસો ખેસો તમે રે ઘેતરાણી રે, બાપ નહીં પુછયું તમને પાણી રે.

સમજુ થયા હમારી શીખ માનો રે, ત્યારે વહુજી તમને અહીંયાં આણી રે.

કંજુસ બહુ હતાં તમારી માડી રે, ખણુયા ત્યારે આપી નોતી મને સાડી રે.

પરામાણી આપવાનો ના પાડી રે, કાકી તારી હતી અંક આંખે કાંણી રે.

વારે વહુજી બાપ તમારો ભગતડો રે, અવસ્થા થઈ બીચારી થયા ધરડો રે,

કેશી કરીશું વહુ મોહડું મરડો રે, જોલતાં નથી અમે તો રાખી અંક પડકો રે.

પ્રવેશ ૨જો.

સ્થલ—મેહેલનો રસ્તો.

નરસીંહ મેહેતા (પોતાના મન સાથે એકલા)—ખીચારા તીરથવાસી-
ઓનું શું થયું હશે. ઘણું કરીને શામલશાએ આપ્યા હશે. હું ખાતરીથી
કહું છું કે તીરથવાસીઓને નાણાં મળ્યાં હશે.

(ખોખલો દાખલ થાય છે.)

લખમણગડ—આવો માહારાજ, ગુરૂ અહીંયાં છે. ગુરૂ, આ
ભટ્ટ તમને પુછે છે.

ખોખલો—નરસીંહ મેહેતા તમારું નામ કે? (મનમાં) અરે, આ
તો ખાવાજી જેવો છે. આપ કુંવરખાઈના પાપ કે?

નરસીંહ મેહેતા—હા ભાઈ, તમે ક્યાંથી આવ્યા? ખેસો. લખમણ-
ગડ, એમને સારૂ પીવા પાણી લઈ આવો.

ખોખલો—અરે શું પાણી પીને નસો કુલાવવી છે. પ્રથમ મોઢકનું
તો થાય; પછી ખીજી વાત. પેટમાં તો હનુમાનજી કુદાકુદ કરે છે. પણ
સાંભલો, મને તમારા વેવાઈ શ્રીરંગ મેહેતાએ મોકલ્યો છે.

નરસીંહ મેહેતા—શ્રીરંગ મેહેતા ખુશી છે? મારો જમાઈ તથા
મારી છોકરી પણ સારાં છે કે? તમારું આવડું કેમ થયું?

ખોખલો—તે તો પછી કહીશ. પેટેલાં તો મોઢકનું કરો. કુંવર-
ખાઈને રૂડો અવસર છે. લ્યો આ કંઠેની.

નરસીંહ મેહેતા—એમ કે? જાવો લખમણગડ, એમને નવરાવી
પ્રુમ લાડવા જમાડજી. જાવ, એમને રસોડામાં મુકી આવો.

લખમણગડ—હા માહારાજ, લઈ જઈ છું (હાથના મુક્કા ખતાવી
પ્રુમ લાડુ જમાડીશ).

ખોખલો—અલ્યા, હાથની ઇશારત શું કરે છે. મુક્કા ખતાવે છે?

લખમણગડ (હશીને)—ના ના, ના ના, ખોખલા ભટ્ટ, હું તો
કસરત કરું છું. કાલે ભંગરો હતો તેથી જરા સાત પાંચ લાડુ પેટમાં
વધુ પડ્યા છે, તેથી પેટ તણાવા લાગ્યું ને લાડવા કુદકડા મારી ખરકુદી
કરે છે. જી ને મારું પેટ જી તો. હવે એવાજ તમને જમાડવા કેની?

ખોખલો—માહારાજ, એકલા લાડુ, શાક, દાલ, અથાણું કહો કે મુંડે.
૨

નરસીહ મેહેતા—અરે બલા માણસ, જરા ધીરજ સખ કે બધુ મુકરો,
(લખમણગડ સાથે જાય છે.)

ખાખલો—તમારા એકના એકવીશ થાઓ.

પ્રવેશ ૩જો.

સ્થલ—શ્રીરંગ મેહેતાનું ઘર.

શ્રીરંગ મેહેતા—અલ્યા ભાઈ, જાતો મણીશંકર કાકાને ખોલાવી
લાવ.

હીરાલાલ—પીતાજી, એ તો હવડાં ચંદી પાઠ કરતા હરો.

શ્રીરંગ મેહેતા—જા તો ખરો. હોઠ સાજા તો ઉતર આયા.

હીરાલાલ—હયો, આ આહયો.

(સુખડીયો પ્રવેશ કરે છે.)

સુખડીયો—કેમ માહારાજ, ક્યાં પેંણા મુકાવો છો?

શ્રીરંગ મેહેતા—રસોડામાં મુકો. કુવરવહુ, તારી સાસુને કહે કે
રસોડામાં સામાન લઈ જાય.

(ખાખલો પ્રવેશ કરે છે.)

ખાખલો (હાંફતો હાંફતો)—માહારાજ, નરસીહ મેહેતા ગામને પાદરે
છે, ને તે હલવે હલવે આવે છે. હું તો દોડતો દોડતો તમને કહેવાને
આવ્યો. સાથે સાધુઓને પણ લાવ્યા છે, ને વલી ગાડી તેની સાથેના
ખલદ જોઈને આપણા શેહેરના તમામ લોક ઠઠા કરે છે. હયો જુઓ
ધેલા આવે છે.

ગાડીવાન (ખલદને)—અરે ચાલરે તારો ધણી લાડુ ખાય.

ખાખલો—ગામમાં પેસવાના તો સાંસા ને પટેલને ઘેર જાંના પાણી.
ભાઈને લાડુ ખાવા છે.

(સાધુ લજ્જન ગાય છે.)

[સગપણ સાચું—એ રાહ.]

આવ્યા છલચે શ્રીરંગને ઘેર, કરવાને મોસાલુ રે,
મોસાલાને મહીમા વધારો, ઘેરે ઘેર ગવાશે રે—

આ.

જુનાગઢના વાસી મેહેતા, આ વહેલે તે ખેડા રે,
ભગે ભયુ લજ્જન કરીશું, થું કરો છો ચેષ્ટારે—

આ.

શું મળની વહેલ અમારી, બલદ ચાલે કેવા રે,
જેના ભાગ્યમાં લખ્યું હશે તે કરશે એની સેવા રે— આ૦

મળુના ભગ્ત છે ભાલા, ત્યાગ કીધા સંસાર રે,
પહેલે ભવને પુન્યે પામ્યા, પરમાત્મા કીરતાર રે— આ૦

વવાઈને ઘેરે જઈય આપણે, વહેલેથી તમે ઉતરો રે,
ગામમાં હસાહસ બહુ થાય, ભસેછે મોતી કુતરો રે— આ૦

(નરસીંહ મહેતા ગાડીમાંથી ઉત્તરીને શ્રીરંગ મહેતાને
લેટે છે. બીજા સાધુઓ ભેટી ઉપકું ગીત ગાય છે.)

અંક ૩ જો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થલ—શ્રીરંગ મહેતાનું દીવાનખાનું.

વડસાસુ—અલી વીધ્યાગવરી, જ્ઞની પેલી ભુલીએ મેંદી વાટી
કે નહી.

વીધ્યાગવરી—હા, કાકીજી, હું જોઈ આવું છું.

વડસાસુ (ધનગવરીને)—પીડી કાલવી કે? શીશીમાં મોગરેલ છે
તે નાંખજો.

ધનગવરી—ફાઈજી, જુઓ દડીયામાં મેં તૈયાર કરી રાખી છે.

વડસાસુ—રૂપાના વાડકા ઘરમાં આટલા બધા છે ને તે દડીયામાં
કેમ કાલવી?

કુવરવહુ—કપ્પાટની કુંચીઓ તો તમારી પાસ છે; કોણ રૂપાનો
વાટકો કહાડે?

વડસાસુ—તારૂં જ્ઞાન કયાં ગયું હતું; મારી પાસે કુંચી માંગવી
હતી.

ધનગવરી—ચાલો, ફાઈજી, આ વખત આકલા કેમ થાવ છો.
દડીયો એ શું જોયો છે? એ તો મુર્તિયું કહેવાય.

વીધ્યાગવરી—હ્યો, કાકીજી, મેંદી તૈયાર થઈ. મેદીનો રંગ ખુબ
ખીલ્યો છે, કેમકે ભુલીના હાથ તો રાતા ચપક જેવા બની ગયા છે.

વડસાસુ—બહુ સારૂં (હસ્તાં હસ્તાં), તારી નજર લાગશે.

વીધ્યાગવરી—કાકીજી, મારી તે નજર લાગશે કે? હું ને કુવરવહુ
કંઈ જુદાં છેયે.

વડસાસુ—આલો, પેહેલાં તો મેંદી મુકો.

ધનગવરી—એમ તે હોય કે. પેહેલાં પીઠી પછી નીરાંતે મેંદી મુકવી. જ્ઞેધએ, ફેદજી, તમે જુલો છો કેમ? તમે તો અમારા જેવીઓને મેંદી મુકીને ઘરડાં થયાં ને હાથ પણ ઘસાઈ ગયા છે.

વડસાસુ—આલો, પીઠી ચોલો, વખત બહુ થઈ ગયો. મારે તો હજી ઘરમાં સોસે સોગટી કાચી છે. કપટકોરે તો મારે કંઈજ કામની નથી; કરું તે હાથે ને હાથેજ.

વીજ્યાગવરી—કાકીજી ઘરડાં થયાં તો પણ તમારે માથેથી આ વહુએ અને કપટકોરે ભાર ઉતાર્યો નહીં.

કપટકોર—બહુ સારું, ભાભી, તમને ઝોલખ્યાં. તમારે ત્યાં નાતમાં તોફાન થયું હતું તમે મારે ઘેર કરાવવા આહો છો કે? જી જી, તમે રાહમાં તરામા ખેસજી.

શીવલક્ષ્મી—એ કપટી કપટકોર, તારી તો જીભ ખુખ ચાસે છે, ને વલી કાકીને મેહેણા મારે છે! શું તું મારી દેરાણીને દબાવે છે કે? તારી જીભ તો ખુખ કાતર જેવી ચાસે છે. જરા તું તારા પગ સામું તો જી. સાસરે સમાઈ નહીં, પીયરમાં જંપી નહીં, ને ખીચારા ઘરડા માજીને સંતાપે છે.

કપટકોર—બહુ સારું, હું તો જુડી છું. મા, દીકરીને બધાં વચે હલકી પાડે ત્યારે ખીજી શું કામ ઝોલું ચુકે. (રૂ છ.)

શીવલક્ષ્મી—આલો, ધનગવરી, પીઠીની શેસ પેહેલી તમે કરો.

વડસાસુ—ચાર જણીઓ જ્ઞેધયે.

શીવલક્ષ્મી—કાકીજી, હું, ધનગવરી, વીજ્યાગવરી, અને પાનકોર છેયે.

(ઘોલ.)

ઘનને પીઠી ચોલો પ્રેમે પ્રીતથી, જેથી સ્વચ્છ થાયરે શરીર,
બેઠું કે ઘેણના ચીર, પીઠી ચોલો પ્રેમથી.

નવેનગરથી વાના મંગાવીયા, ખરાનપુરી આઠ્યું મોગરેડ,
ઝેલચો, તજ, તેલ, પીઠી ચોલો પ્રેમથી.

ઘનરાણી વસોને આધા કરો તમે ચોલવા દ્યોને શરીર,
લાવીયા નાણદી વોર, પીઠી ચોલો પ્રેમથી.

ચરણ હસ્તપર મેંદી મુકાવજો, મત મારી ખેસો કલાક,
ભાગે નહીં થાક, પીઠી ચોલો પ્રેમથી.

વડસાસુ—જરા જા'પીને એક કલાક ખેસજી કે રંગ આવે.

વીધ્યાગવરી—કાકી, એ કંઈ સમજતી નથી. ખેસમે, આસો હવે.

વડસાસુ—હયો તમારી બદામો.

(બદામો સઉને આપે છે.)

અંક ૩ જો—પ્રવેશ ૨ જો.

૨સ્તો—નાગરાણોની મશાકેરી.

જયગવરી—અલી ધનગવરી, તમને તો તગડો છે; કેમકે તમારી ભત્રીજીનું અવસર છે.

ધનગવરી—તમે મજાક શું કામ કરો છો. સાધુડો તે શું રાખ આપશે?

જયગવરી—તપેલીયોને કંટેવાસો કરવા કે ખીજ સાડ.

ધનગવરી—તને તો મજાકજ છે. પણ અલી ભૂલી, રાખ પણ નરસીહ મેહેતા નહીં આપે, કેમકે તે પણ દીક્રપર ચોલવા ન્તહારો.

જયગવરી—હા, અલી. ખરી વાત.

વીધ્યાગવરી—ગરીબની મો મજાક કરે; ગરીબની છોકરી મૈની ભાષી, ને મોહોટાની વહુ મૈની ખેન. હુનીયાજ દોરંગી છે.

• ધનગવરી—હયો, તમે તો મેહેતાજીના પીતરાઈ ખરા કેની! એટલે લાગેજ તો.

વીધ્યાગવરી—વારૂં, વીધ્યાગવરી, મોસાલામાં શું મુકશે?

ધનગવરી—વલી બધા મુકશે તે એ પણ મુકશે. તુલસીનો ભારે ને મોટા પથરા.

વીધ્યાગવરી—જેવા ભાવ હશે તેવા; ખરે તમારે ઘેર એવુંજ શોભે.

ધનગવરી—શોભે તારે ઘેર ને તારા બાપને ઘેર; શું લડવા આવી છે? હોયજ તો દેખાય તેવું કહેવાય.

જયગવરી—મોસાલુ કરવા સાધુ સાથે કોઈ લાવતું હશે? બાપા! મેં તો મારી જાંમરમાંજીયું નથી.

ધનગવરી—જેની, અલી જયગવરી, સાધુઓ સંસારના ત્યાગી ખરા કેની, તેથી તેમને લાવો લેવા તેડી લાવ્યા હશે!

જયગવરી—ધનગવરી, નાત શેની જમશે અને કેટલી?

વીધ્યાગવરી—દાંત તો છેલી મુકળે, કાલે, પરમદહાડે ને પાંચમે દીવસે ખોલો ભરશે ત્યારે; સમજ જયગવરી?

જયગવરી—હા, ખેન, હું છેલીશ. પણ તારા દાંત સુથારનાં હુથીઆર વતે સાફ કરાવ.

(અંદરથી ગરબો માતાં માતાં આવે છે, ને તેની સાથે નગારાં વગરે વાગે છે.)

[ગરબી.]

રના દેવ રમાડો સખી સઉ હેંશયી રે,	
ધન્ય ધડી ધન્ય દહાડોરે આજે, ઘેનરાણીને કાજે—	સખી૦
તાલી પાડો, મારી આલી, લલકારી ગામ્મા શાહેલી—	સખી૦
રના દેવની આરતી ગાઈએ, મોસાલું આવવા દઈએ—	સખી૦
વેવાઈ આવયા લઈને સાધુડા, લક્ષણ લાગશે કુડા—	સખી૦
જાખમાં મુકશે તુલસીના ભારા, સંખ ખાવા કુંકે સારા—	સખી૦

(ભય છે.)

અંક ૩ જો—પ્રવેશ ૩ જો.

નરસીંહ મેહેતાનો ઉતારો.

નરસીંહ મેહેતા—

(હું મરી.)

ભવ સાગર ભરનારે, ભોલા જુદર ભગવાન—ટેક.

પુરણુ જમ પરમાત્મા સ્વામી, નામી ખડુ છે દયાલરે—	ભોલા૦
કમલા પતી શ્રીવંકદેશ, બેશક ગુણવંત ગુણવાનરે—	ભોલા૦
શંખચક્રધારી ગદાકર ધારી, વારી ભજુ કરી ગાનરે—	ભોલા૦

(આર સાધુ ભીક્ષા માગવા આવે છે.)

નરસીંહ મેહેતા—અલ્યા ભાઈઓ, તમે આમ ભીખીને પેટ ભરો છો, ત્યારે સાધુ શા કામના?

૧ લો સાધુ—માહારાજ, શું કરીએ. ભણતાં લખતાં આવડ્યું નહીં, ને પેટ તો ભરવું જોઈએ. વલી કુલ મોડું ને આખરદાર, તથી

જાહેરમાં કોઈના મોંહ આગલ ભીખ માગવાને હાથ લાંબો પણ થાય નહીં. ત્યારે અમે સાધુ થયા; ને પરદેશમાં જઈ ચપટી ચપટી માગી અમે અમારું પેટ ભરીએ છીએ.

નરસીંહ મેહેતા—ત્યારે તમે નાનપણમાં અભ્યાસ કેમ નહીં કર્યો?

૧ હો સાધુ—માહારાજ, માખાપને અમે લાડકા હતા; ઘેર સાહેબી હતી; ગાડી ઘોડા; ઘેર ચાકર નફર સંધુ હતું. પણ નખોદીયા અશ્વી-
ણના સટાએ મુલ કાઢી નાખ્યું, ને દુન્યામાંથી ઉખેડી નાખ્યા. માહારાજ, ઘરનું ઘર ગયું, ચાકર નફર સરવે ગયું, ને આખરે અમારા આવા હાલ થયા.

૨ જો સાધુ—માહારાજ, હું તો કનકાપુરીના પ્રધાનનો છોકરો છું. પણ મારી બધરી સાથે મને બન્યું નહીં, તેથી હું સાધુ થયો છું.

નરસીંહ મેહેતા—હું તમને ભલામણ કરું છું કે તમે સંસારમાં પાછા સરસા રહી કંઈક ઉદ્યમ કરો, એટલે પરીભ્રમ (પરમેશ્વર) જે જગતનું પોશણ કરે છે તે તમારું પણ પોશણ કરશે. જુઓ કે કીડીને કણ આપે છે ને હાથીને મણ આપે છે, તો તમને શેર સવા શેર આપવામાં શું ખાડો પડવાનો છે? વીશ્વાસ રાખો, વીશ્વાસ.

(નારાય ઇંદ.)

અણ અલેક અણ અલેક કરીને ભીખ માગતી,
પેટ સાંડ વેઠ કરી શેઠ કહીને લાવતી— અહાં

થયા સંત આવે નહીં અંત પેટ ચુકવું નથી,
ભગવા કરી જટા ધારી, હોજરું ભરી અમથી— અહાં

દેશ, નાત જાત છોડી માખાપના ખોટા કરયા,
આલસાઈને વશ થઈ, આવા કામો આદરયા— અહાં

પસ્તાઈથી છીયે પુરેપુરા, સંસારમાં રહી ભજો હરી,
માટે ઘેર સીધાવા, વીવેક વડે વીચાર કરી— અહાં

(કુવરખાઈ દાખલ થાય છે.)

નરસીંહ મેહેતા (ઉભા થઈને)—આવ દીકરી, કેમ ખુશી તો છે?
કુવરખાઈ—હા, પીતાજી. પણ આ સાધુઓને શું કામ લાગ્યા?

કાકા ક્યાં છે?

નરસીંહ મેહેતા—બેન, તે પછાડીથી આવવાના છે. તારી કાકી પણ આવશે.

કુવરખાઈ—પીતાજી, ખરું કહો છો? કાકી પણ આવશે? મુઆ અહીંના લોકો તમારી યેઠા કરે છે, ને કહો છે કે કાકો કાકી તો આવવાના નથી. પણ આ સાધુગ લઈ આવી મોસાલું કરશે.

નરસીંહ મેહેતા—હરે, ખાઈ! આપણું કંઈ લોકોથી ડરવાનું છે?

કુવરખાઈ—વારૂં, પીતાજી, મોસાલાનો સાહીત્ય લાવ્યા છે?

નરસીંહ મેહેતા (નીસાસા નાખીને)—ના, બેઢેન. શું કમાઈ છે ને ક્યાંથી લાવું.

કુવરખાઈ—ત્યારે તમે અહીં આવ્યા શું કામ?

ખીજ સાધુ—મોસાલું કરવા. ખાકી અમે તે અહીં શું કામ આવી-એ. ધન્ય ભાયગ આ ગામના કે નરસીંહ મેહેતાએ આ ગામ પાવન કીધું.

કુવરખાઈ (નીસાસો નાખીને)—અરે, પીતાજી, તમે આ જોગીડાની સંગતમાં જરા પણ લોક-લાજની શીકર રાખતા નથી, પણ મારું તો પડે પડે શેર શેર લોહી બલી જાય છે. શું કરું, જો ધરતીમાતા માર્ગ આપે તો સમાઈ જાઉં; કેમકે મારાથી આ તમારા ઠાઠમાઠ જીવાતાં નથી. પીતાજી, કંઈ ન હોતું ત્યારે આવવુંજ નોતું. તેમાં કાંઈ પણ ભરમ રહેત, પણ આવીને તો ઉલટો દુઃખ ઉપર ઘાહમ દેવા આવ્યા. હું પગે લાગીને તમને અરજ કરું છું કે તમે જે રસ્તે આવ્યા તે રસ્તે છાનામાના પાછા જાઓ.

સાધુ—શું ચોરી ખોરી કરી છે કે અમે નાશી જઈએ?

(કુવરખાઈ બહુ દીલગીરીથી રડે છે.)

નરસીંહ મેહેતા—રડના, ખાપુ, રડના! ઝો મારા વાના થશે. જોકે હું મોસાલાનો સાહીત્ય લાવ્યો તો નથી, પણ દીનદયાલ દયા કરશે.

કુવરખાઈ—શું દયા કરશે, ઉઘમથકી કંઈ પેદા થાય છે, ને હાથ પગ જોડીને ખેતી રહે કંઈ પેટ ભરાય છે? પીતાજી, તમે કંઈ પણ ઉઘમ કીધો નહીં. કાકા કંઈ લાવનાર છે?

નરસીંહ મેહેતા—ના, તેને તો સાફ ના કહી કે હું કંઈ તને મદદ કરવાનો નથી. તું ક્યાં અજાણી છે. કાકીનો ભાવ તારા પ્રત્યે કેટલો છે.

કુવરબાઈ—મહુ સાઈ, પીતાજી. મારું કહ્યું માનો તો પાછા જાઓ.

નરસીંહ મેહેતા—દીકરી, પાછું ગયે શોભા નહીં.

કુવરબાઈ—ત્યારે શું દાંત દેખાડશે? પીતાજી, જે બચ્ચાંની માત્ર મરી જાય તે બચ્ચાં ઉપર બાપનું હેત હોતું નથી.

(૨૨ છે.)

(ભિરવીની ગજલ.)

હો માડી મરી જાય છે બચ્ચાંઓ દુઃખી થાય,
બચ્ચાંઓ દુઃખી થાય કે બચ્ચાંઓ દુઃખી થાય— માં

ગોલ વીના કીકો કંસાર, માપાકીનો સંસાર,
બાપનું હેત મલે નહીં, રાજધાની હોય સાર— માં

લગણ વીના કીકું અજ, તેનું બાપનું થાય મન,
લાખોપતી તેવા જણા, અતીશે હોય ધન— માં

માડી માડી વહાલી માડી, મુકી કેમ મરી ગઈ,
દયા મારી બાધી નહીં, દીકરી દુઃખી થઈ— માં

પીતાનો પ્રેમ મલે નહીં, છાકરીઓ ઉપર,
નીરદય પીતા કેમ થયા, હું કેમ રાખું સખર— માં

નરસીંહ મેહેતા—છોકરી, તું મને સંતાપ નહીં. તારા શુકનો મારી છાતીમાં કોતરાઈ ગયા છે. બાપુ, રડના. તું તારે ઘેર જઈ તારી સાસુ પાસે દીપ કરાવી લાવ.

કુવરબાઈ—પછી તેને શું કરશે? ઉકાલીને પીશે? મારે તો એવી હાંસી કરાવવી નથી.

નરસીંહ મેહેતા—તું લઈ તો આવ. ઇશ્વર કૃપા કરશે, અને મો સાફ થશે.

કુવરબાઈ—વાર, તમે કહો છો તો હું જાઉં છું, ને દીપ ઉતરાવી લાઉં છું.

નરસીંહ મેહેતા—દીકરી, હીંમત રાખ. મો સાફ થશે.

કુવરબાઈ—પીતાજી, હું આજ્ઞા માણું છું.

નરસીંહ મેહિતા—સુખી થાઓ !

(કુવરખાઈ જાય છે.)

(ગાયન.)

વનમાલી ભજારે સંતો, સંસારમાં સાર નહીં ;
 સુખી કોઈ જોતા નથી, કુઃખી દીસે કંઈ કંઈ— વનમાલી
 ખાટી બધી માયા કાયા, પુત્ર પરીવાર જાયા ;
 સંસાર નાદમાં સઉ વલાગ્યા આ મારગમાં રઈ— વનમાલી
 જુગલ કીશોર જાણે, એ પાકીતું મીથ્યા માનો ;
 બિંદ સમજે છે શાણે, હણપણે વલગી રહી— વનમાલી
 માટે મારા સાધુ ભાઈ, કુનીયામાં નથી કાંઈ ;
 મોહ જલ જેને ધાઈ, મીઠાઈ તેની ગઈ— વનમાલી

પ્રવેશ ૪થો.

સ્થ લ—૨સ્તે ૧.

કુવરખાઈ (મનમાં)—અરે, હું કેવી હીણુકરમી કે મને માનું સુખ નહીં. મા જોત તો આજ મારે આટલું કુઃખ ખમવું નહીં પડત. અરે ભગવાન ! મેં તારા શું પાપ કરેલાં હશે કે મને મા વીનાની કરી. શું, લોકોનાં માખાપ સંસારમાં રહી ભગવત ભજન કરતા નહીં હોય ! ખરે ! હું અભાગણી છું. મા વગરનું જીવવું સરવે મીથ્યા છે. આ સંસાર પણ મા વીનાનો જીનો છે.

(હું મરી)

[કંઠનવો મારો કરસે સડક ગયોરે—એ રાહ.]

નીરધનનું જીવું કુનીયામાંહી છે અકાશં રે,

કોઈ વાત સમજે નહીં, કીકા પડે જઈ તહી—ટેક.

કરે નહીં વીશ્વાસરે, થાય બહુ ઉદાસરે,

આખરે ને ઈજત જાય, મનની માંહે પસતાય,

બીચારાઆ મુઝાય, સાય કોની ખાંચરે—

નીર૦

પીતા મારા તેવારે, નીરધન થયા કેવારે,

જનમના એ છે કુઃખી, ન્યાહ્યા નથી મેં સુખી,

માડી રહેતીતી ભુખી, સુખી દીઠા નહીંરે—

નીર૦

પરમાત્મા પરોપકારીરે, તારી તો બહીષ્કારીરે,

હવે મારું શું થાશે, ન્યાગરી ન્યાતમાં પત જશે,

કુશમનો બહુ હરખાશે, ગાશે મારા ગુણીરે—

નીર૦

પ્રવેશ પત્રો.

સ્થલ—એક દીવાનખાનું.

(પારણામાં ખાલકરડે છે ને કુવરખાઈની નણુંદ હીચકા નાખે છે.)

[હાલરકું—રાગ ખાંડણીયા.]

સુઈળ ! સુઈળ ! ભાભીને છેરે શ્રીમંત,

મોસાલું લાવે સાધુ સંતરે—મારા બંધવા—ટેક.

છાબમાં બુકશે તાલ મૃદંગ ને તુલશી,

પાણકા બુકશે મોઘા મુલથીરે—મારા બંધવા— સુ૦

રાખ ચોલીને નરસીહ મેહેતા આઠ્યો,

સાધુ સગા સાથે લાઠ્યોરે—મારા બંધવા— સુ૦

વીધ્યાગવરી—અલી, આમ નહીં ખોલીયે; કુવરખાઈને માહું લાગશે.
નણુંદ—તેમાં મારે એની થોડી પરવા છે. હું કંઈ એની દખેલી
છું ? અરે છાના રહે, ઓ ભાભી આવે છે.

(કુવરખાઈ પ્રવેશ કરે છે.)

કુવરખાઈ—સાસુજી, મારા પીતાજીએ કહ્યું કે મોસાલામાં શું જોઈશે
તેની ટીપ કરાવો.

વડસાસુ—એમાં તે ટીપ શાની; રીત પ્રમાણ કરવું. તારા કાક
કાકી ને નરસીહ મેહેતા કંઈ કાચા છે કે ?

કુવરખાઈ—સાસુજી, લખાવો તો સારું.

નણુંદ—લખાવું. હવે સાધુ ભાઈ તે શું કરવાના છે.

કુવરખાઈ (છણકાથી)—નણુંદ, હું તમને કહેતી નથી. તમે
છાનામાના જોયા કરો.

વડસાસુ—અણ ખોલાવું ખોલે તે તણખલાને તોલે.

નણુંદ—વારૂં, અમે તો એવાં, ખાઈ. તમો સાસુ અને વડુ સારાં.

વડસાસુ—લખો, ત્યારે.

ગાયન.

(વાણજીનો રાહ.)

ષડા વડુ વીદવાન, તમે સકે જાણીરે,
 રીતસર લખાવું જે, તે તમે માનોરે.
 શામલીઆ શું પ્રીત, પીતાજીને સારીરે,
 ત્યારે તે શેની ખોટ વડુજી મારીરે.
 પાંચ શેર કુમકુમ, શ્રીફલ સેં સાતરે,
 વીશ માણ વાંકડી ફોફલ, મલ્લરો નાગરી ન્યાતરે.
 ખાર ચાકડીયા તાસ, પછોડી પટોલારે,
 મુગટા ને શણીયા સાર, સાથે ઘરચાકારે.
 જરકસી સાડી રેશમી, ઘેતી જોડારે,
 ગજઆણી ને દર્શીઆઈ, લખો વડુ ચોડારે.
 તમને સોલ શણગાર, પીતાજીવું લાડરે,
 કડાં કંડી જમાઈને હોય, એમાં શું પાડરે.
 શેલ સોનાની મોહોર, વીચારું મોભરે,
 અમે ધરડા તેથી વડુ, કરીયે ન લોભરે.

નાણું ૬—

થુકે ઉરાડે શું થાય માડી હરખાયરે,
 મોટા પાણુકા લખાવો સાર,
 મેહુતાથી અપાયરે.

સાસુ—

કરે છે તું શું સોર, આ કપટકોરરે,
 લખવામાં આપણું શું જાય, કરે કેમ સોરરે.

કુવરખાઈ—

ગજબ દોરીએ વાટ્યો આ કેમ આવેરે,
 પીતાજી મારા રાંકે કયાંયકી લાવેરે.
 પડે છે પેટમાં ફાલ, ફેરી સકે ગાલરે,
 હવે શું કરવો ઉપાય, આ ગોપાલરે.

અંક ૪ થો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થલ—નરસીંહ મેહેતાનો ઉતારો.

(નરસીંહ મેહેતા સેવામાં બેઠા છે ને પ્રદવની ચીંતામણી કરે છે
ને લખમણગડ ચિરસાયા ઉપર ચંદન ધસે છે ને ગાય છે.)

(ગાયન.)

ચંદન ધસું છઉં હું ભાઈ, મેં તો કાલી રોટી પાઈ,
સુખડ જી તું મસ ધસાઈ, કરોચી સેવા, કરોચી સેવા.નરસીંહ મેહેતા—અલ્યા લખમણગડ પુજામાં કુલ પાત્રી વગેરે
સાહીત્ય આજે મુકવા ભૂલી ગયો છે. જા અટ લઈ આવ.લખમણગડ—આજ્ઞા શુરૂ. મારા થયલા અપરાધની ક્ષમા કરજો,
કારણકે કાલે દુધપાકમાં જલકલ વધારે નાખ્યું હતું તેની કેફમાં વીસરી
ગયો છું. માહારાજ, રહેમ કરો; હવડાં લઈ આવ્યો.

નરસીંહ મેહેતા—જા, અટ લઈ આવ.

(જાય છે, કુવરબાઈ દાખલ થાય છે.)

કુવરબાઈ—પીતાજી, વંદન કરું છું.

નરસીંહ મેહેતા—આવો, બેન, બેસો. હું સેવા કરી લાઉં, પછી
તારી સાથે વાત કરું. કેમ, લખમણગડ, પાછો કેફમાં સૂઈ ગયો કે?લખમણગડ—આવ્યો, શુરૂ. એન યોખા ચણી ગઈ તેથી ઘેલા
મોદીની દુકાનેથી લઈ આવ્યો તેથી વાર લાગી.

નરસીંહ મેહેતા—વારું મુક.

(ધ્યાન ધરી સંધ્યા કરે છે.)

લખમણગડ—કુવરબાઈ, તમારાં સાસરીઆં આવા કે! અમને
આવો નહારો ઉતારો આપ્યો! માકડ, ચાંચડ અને જીવાના તો જાણે
ટોપલે ટોપલા. જાણે અમારેજ સારું પાલી રાખ્યા હોયની! વલી ઘર પણ
દોદર છે. જાણે હવડાં પડશે. જાણે પેલી પાસેની દીવાલ દુટી ને
તેનો ધડાકો થયો.

કુવરબાઈ—દીવાલ દુટી નથી. એ તો છાપરાપરથી નલ્યું ખસ્યું.

(નરસીંહ મેહેતા ઉભા પડીને આરતી કરે છે.)

નરસીંહ મેહેતા—

જય દેવ, જય દેવ, જય દેવ, જય દેવ!

જય દેવ, જય દેવ, જય દેવ, જય દેવ!

બધા—હરા, હરા માહાદેવ.

લખમણગડ—ભુલેશ્વર દાદાકી, જે! ખાણલનાથ ટેકરીવાલાકી, જે! નરસીંહ ભગતકી જે! ખોલો, હરા, હરા માહાદેવ!

કુવરબાઈ—પીતાજી, મને ખડુ વાર લાગે છે. ભુઓ આ દીપ લઈ આવી. વાંચી ભુઓ.

નરસીંહ મેહેતા—લાઓ જાજો. આ તો ગીતમાં લખ્યું છે. ઠીક છે.

પ્રવેશ ૨જો.

સ્થલ—ઘરનો દેખાવ.

ખાખલો—આજ તો આપને તડકો છે. નોતરા દેવાનું કામ પણ આપણનેજ મળ્યું. અધરણીના મુહુર્તનું સઘળું કામ પણ આપણે હાથે થવાનું છે. કોની માએ શેર શુંક ખાધી છે કે મારા કામમાં જરા પણ નજર કરે. પંદા કંઈ કાચા પોચા છે. આખા વીખીજ કરી નાખું (અંદરથી ભટને ખોલાવે છે શીવકોર દાખલ થાય છે.) આ વલી શેની પ્તમ પાડી મરે છે. જરા પણ જંપવા દેતી નથી. હું બધાને પોંછોચી વહું છું, પણ મારી વહાલી તારી આગલ મારું કંઈ ચાલતું નથી.

શીવકોર—તમારા પ્રત્યે મારું એ કેટલું ચાલે છે! આટલી આટલી કમાઈ છતાં પણ હું કેટલા દીવસથી તમને કહ્યા કરું છું કે મને કાંટલી કરાવો, પણ તે કંઈ તમારા ધ્યાનમાં આવે છે! કુવરવહુનું શ્રીમંત છે, માટે ગલામાં પેહેરીને જાજો તો સારું. પણ બીખારી તે બીખારીજ રહ્યા.

ખાખલો—કાલે હરજીવન સોનીને ખોલાવી પંદર વીસ તોલાની ઘડાવી નાખું છું; ને તું કહેશે તો તૈયાર લઈશું.

શીવકોર—ના, મારે તો તૈયાર નથી જોઈતી. તમારી અફલ કયાં બલી ગઈ છે. તે દહાડે તુલશી પાટીઆં એમજ તૈયાર લીધાં તેમાં પણ પીતલનો ભેગ હતો, તે વીસરી ગયા કે? મારે તો અંદનવહુના જેવી પુતલીઆ વાલી, સારી સોબીતી, સતાણું ના ટચવાલી ને સતાવીશ તોલાની કરાવો તો જોઈયે.

ખાખલો—અધધધ, એટલી બધી ભારે! ના, ભાઈ, હું તો પંદર અને ખડુ કરે તો સતર તોલાની કરાવીશ.

શીવકોર—તમે પાધરા ક્યાં રહો છો; મારા પીયરથી દશ તોલા લાવીશ.

જોખલો—ત્યારે તો ઠીક છે. ચાલ મારે હવે નોતરાં દેવા જવું છે. વખત ખલુ થઈ ગયો છે.

શીવકોર—જ્યારે મારું કામ હોય ત્યારે તો તમારે કામજ છે; હીરજી ગોપાલ કામમાં ને કામમાં.

જોખલો—મને ઉધરસ થઈ છે, તેનું તું એક દીવસ ખેડી ખેડી ગીત ગાતી હતી તે તો વાર આજ ગાની!

શીવકોર—હવડાં તો મને કામ છે; તમે નવરા છો, હું કાંઈ નવરા નથી.

જોખલો—અરે, મારી આપુડી, તને વેણેલી વેણેલી કાંટલી ઘડાવી આપીશ, જો ગાઈશ તો.

શીવકોર—એમ કે? ત્યારે તો ગાઈ હું.

(ગાયન.)

ઓ મારા જોખલા ભટરે, ખાંખાં કેમ કરો છો,

તેલ મરચાની ના કહું દહાડી, કેમ કરી રાખું હું વારીરે— જો.

જોખલો—

છલે સ્વાદ પડે છે મુજને, તેથી હું તો ખાઉંરે— જો.

શીવકોર—

લાજ મરું છું તમને જાઈને, ભટજી હું શરમાઉંરે— જો.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થલ—નરસીંહ મેહેતાનો ઉતારો.

નરસીંહ મેહેતા—ઓ! દીનના દયાલ, ઓ! જગતના પ્રતીપાલ, આજના મોસાલાની આલમાંથી છોડવી મારી સંભાલ કરનાર તુંજ છે. જો, એમાં મને નહીં પણ તમોને પોતાનેજ શરમાવા જેવું છે. સંતે જે થવાનું હોય તે થાય. આપણે તો આપણા નીમ પ્રમાણે ધન્ય પ્રાર્થન કરીએ. આપણે શું નામર લોકે હસશે તો એને (ધન્યરને) હસશે.

(ગજલ.)

[ઘઈ એક બ એક જો હવા પડત—એ રાહ.]

ભવપતી અદ્ભુત છે ગતી, રહેમ કરોની કીરપાલરે—ટેક.
 બીખ પ્યાલા મીરાના પીધા, દ્રોહીને વસો દીધા,
 પાંડવોના કાસદા કીધા, ત્યારે શું મારો અપરાધરે— ભવ
 એ કપટી કૃષ્ણ કામણગારા, માસી ધાવતાં મારી એ ગુણ તારા,
 ગોપી સાથે કરે તું ચેનચાલા, અમને શું જવાબ આપેછે—ભવ
 સખીસે બડા સુમ માનો, હા કે નાનો જવાબ જાણો,
 આ રાખ્દનો જો લાગે તાનો, તો જલદી જવાબ આપજે—ભવ

નરસીંહ મેહેતા—લખમણગડ, કાસે પેસો ભગત છાપ આપી ગયો
 છે તે લાવ.

લખમણગડ—આજ્ઞા ગુરૂજી, લાવું છું. પણ માંહે શું મુકરો ?
 (છાપ લેવા માય છે.)

નરસીંહ મેહેતા—મધ્યાન તો થવા આઝ્યા; હવે તો ખે ઘડીજ
 પાકી છે.

લખમણગડ—હયો ગુરૂજી, આ છાપ.

નરસીંહ મેહેતા—મુકો સંતો ચાસો આ પગે પરમાત્માનું ચીતવન
 કરી ખે.

(કુમરી.)

રે પ્રભુ મેહેર કરોરે મોરારી, કરોરે મોરારી, મેહેર કરોરે મોરારી—ટેક.

દીમોદર નંદાનંદ છોજ વંદાવનચંદ,	
બાલ મુકંદ આણંદકંદ નથી નામ છાંતુરે—	રે પ્રભુ
સેવકની લેજો સંભાલ, મોસાલાની કરજો ચાલ,	
મારા હાથમાં તો છે તાલ, નથી ચાલવાતુરે—	રે પ્રભુ
સુદામાના લઈ તાંકુલ, નવ નીધ આપી તેં અમુલ્ય,	
સખી ઘઈને ખરચ મુલ, નથી ઘટનાતુરે—	રે પ્રભુ
દાવાનલ પીધા જુદરાય, બલતા રાખ્યા ગોપી માય,	
તેમ તું કરજે સાય, કારય કરવાતુરે,—	રે પ્રભુ
લહેરી મારે તારી પક્ષ, પરમેશ્વર થજો પ્રત્યક્ષ	
મારે માથે કુખના વૃક્ષ, જાણેછે દયાલ તું—	રે પ્રભુ

પ્રવેશ ૪થો.

નાગરની ઠઠા મશાકરી.

ખે નાગર—

(લાવણી.)

[નોકરી મત બના સીરદાર—એ રાહ.]

મોસાલુ કરવા મેહેતાજી સાધુ લઈ આઝ્યા, શ્રીરંગે શું બોઈ બોલાવયા—ટેક.
 ભસ્મના ભોખી બતે બોખી, શું સંસાર જાણે, આપણે સાંભણ્યું નથી કાને.

બે છોકરા—

છાખમાં મુકરો મોટા પથર, સાથે ઈંટરોડું, રીપસે વેવાઈતું જોડું.

અધરીઓ—

મેહતાલની ડાહી ડમરી, દીકરી કુવરબાઈ, મોસાલાની કરે છે વડાઈ.

[ઈંગ્લીશ રાહ.]

ચાલો જોઈએ ઠાઠમાઠ, આપણ સૌ રહેજો સંગાથ,
શું મુકે છે છાખમાં એ, શું મુકે છે હાથમાં તે,
નીચાલીએ મેહતાના રંગ, નીચાલી મેહતાના ઢંગ— ચાલો
સગાને શું આપે છે, નાગરને શું માપે છે,
કોફલ કેટલા વાવરે છે, શ્રીફલ કેટલા વાવરે છે.

પ્રવેશ પમો.

૨થલ—શ્રીરંગ મેહતાનું ઘર.

ખાખસો (શ્રીરંગ મેહતાને)—જજમાન રાજ, તમે તો રાજ છો.
જેટલો શ્રીમંતનો હરખ તેટલો ગરીબને પણ સરખો, ને તમારા જેવ
શ્રીમંતને પણ સરખો. આપણામાં કહેવત છે કે દીકરીએ દીવો પણ
રહેજો; તેથી ખીચારા નરસીંહ મેહતાને તો દીકરી કુવરબાઈ દીવા જેવી
ચલકતી થઈ, કેમકે એમને શ્રીમંત આપ્યું, તેથી સંતાન પ્રાપ્ત થશે અને
મેહતાનું નામ રહેશે.

(બહારથી આવજ થાય છે. શ્રી કૃષ્ણએ દામોદર ડોશીનું નામ ધારણ
કરી પોતાની સાથે અરજી ને અકરડ, નારદ, વગેરે છ સાત યુધ્ધ-
સ્તાનો વેશ લઈ, બગલમાં ગાંસડી, હાથમાં ગજ અને માથે અમ-
દાવાદી પાગડી, ખમ્મે ખસે વગેરે વાણીયાઓનો પોશાક લઈ, મો-
સાલું કરવાની જગ્યાએ દાખલ થાય છે. સાગન માગન તેમની
સાથે લક્ષ્મીજી, કમલા, સુલકા, રક્ષમણી, વગેરે ચાર પાંચ વાણી-
યાઓના વેશમાં આવે છે. તેઓ મોસાલાની ધૂબ ઉંચડી ગીત
ગાતાં શ્રીરંગને ઘેર જાય છે.)

(ધોલ.)

મોસાલું અમે લાવીયા, જુવોછો રે નાગરી નાતના ભોક—ટેક.
અમો જુનાગડધરી આવીયાં, લાવીયા તમને ગમતો માલ—મો
તમે મશાકરીઓ કરતા હતા, જુવો પાણકી નધી તુલસી ભાર—મો
કોઈને આપું વધતું નહીં આપીશું, ક્યાં ગયા અમારા વેશ્વર—મો

વેવાણુ—આવો વેવાણુ, આમ ખેસો.

રૂક્ષમણી—તમારી કપટકોર કયાં છે ?

વેવાણુ—જરા તેનું માથું દુખે છે.

દામોદર ડોશી (નરસીંહ મેહતાને આધા ખોલાવી)—તમે તમારી પુત્રીના કોડ પુરા કરજો. તમે જેટલું લખી મોકલ્યું હતું તેટલું તો લાવ્યા છીએ, પણ તેની સાથે જરા વકરો કરવા વધારે પણ લાવ્યા છીએ. તમે આવી વખતે ચીકણાઈ કરતા નહીં.

નરસીંહ મેહતા—ખુદ સાડું શેઠ, નારાયણની મરજી.

લક્ષ્મીજી—આવ દીકરી કુવરખાઈ, તું નમાઈ છે, તથી અડભડીએ નહીં ને આંખે આંસુ પણ લાવીએ !

કુવરખાઈ—કાકી, તમે મારે માથે મા જેવાં છો, એટલે મને શું કમી છે.

નાગરણી (રૂક્ષમણીનું તેજસ્વી રૂપ જોઈ)—તમારે મેહતા સાથે શું સગપણુ છે ?

રૂક્ષમણી (હસીને)—તમે શું જાણતા નથી ? મેહતા ખાહમણુ અને અમે વાણીઆ, પણ અમારે ઘેર ડોશી વાણીઆનો ધંધો છે, તથી અધરાત મધરાત નાણાં જોઈએ તે તમારા વેવાઈ અમને ધીરે છે, તથી મેહતાજીની મેહરખાનીથી ખે પૈસા કમાઈએ છીએ. અમોને મેહતાજીએ કાગલ લખી મોસાલાનો સાહીત્ય લઈ ખોલાવ્યા, તથી મોસાલાનો સામાન લઈ આવ્યા છીએ.

નાગરણી—એમ કે ?

(શ્રીરંગ મેહતાને ડોશી વાણીઆ ભેટ છે.)

શ્રીરંગ મેહતા—ચાલો શેઠજી, પેહેરામણી વેંડેચવા માંડો.

દામોદર ડોશી—શેઠ, એમાં મને કંઈ સમજ નહીં પડે. હું છોકરીને ખોલાવું, તે ને તમે ખંને વેંડેઓ. જાઓ, જાઓ, શેઠ, એ ખચકું પણ તમારું નહીં કે ?

શ્રીરંગ મેહતા—તમે કહો છો તે ખરું છે. પણ વેવાઈના તરફથીજ વેંડેઆવવી જોઈએ.

દામોદર ડોશી—ખહુ સાડું ત્યારે, કુવરખાઈ, તમે ને તમારી કાઠી વેહું ચો. આપણને પણ એમાં સમજ નહીં પડે.

શેઠાણી—ખસો, ખસો, હું ને મારી કુવરખાઈ બધાને આપીએ છીએ, પણ કુવરખાઈ તારી સાસુને પાસે ખોલાવ. તે કહે તે આપીએ, નહીં તો વેવાણને વચકો પડશે.

વેવાણ—તમે કયાં વચકો પડવા દ્યો એવાં છો? લખ્યું હતું તથી સવાયું તો આણું જણાય છે.

શેઠાણી—અમારા જમાઈને સાડું જીવે. આ કડાં ને કંઠી ને આ સેહું. અમારા વેવાઈને સાડું આ પાગડી, અને વેવાણ તમને આ જરકસી સાડી. ખીજ સામાન તમને આપીએ છીએ તે તમારા મરજમાં આવે અને જે તમારા સગાવાહાંલા હોય તેને આપજી. અમારી કુવરખાઈને અમે તમારે ઘેર મોકલીશું તે વખતે અમે અમારે મનગમતો સામાન આપીશું. કેમ વેવાણ, હવે તો તમે ખુશી થયાં?

વેવાણ—ખાયા! આવડું મોસાલુ તો મેં મારા જનમમાં જીત્યું નથી! આ તો તમે આડો આક બાલી નાખ્યો. (મૈને પેહેરામણી આપેછે) આલો, હવે આપણું સર્વે મલીને એક ખુશાલીનું ગીત ગાઈ, છુટાં પડીએ.

(ગરખી.)

[જીવો વોકોટોરીઆ તું રાણી—એ રાહ.]

ખેલ ખલાસ કીધો અમે સારો,	
નરસીંહ મેહેત્રના સુલ વીચારો—	ખેલ૦
માહમેશમાં હુંડી સમાવી,	
તોરથવાસી સંધ ધારોરે—	ખેલ૦
સાધુ બાગના સોંગ કાઢીને,	
લખમણગડના સુલ વીચારોરે—	ખેલ૦
કરણા આવે એવી કુવરખાઈ,	
ખુશાલી ભરેલો આ દહાડોરે—	ખેલ૦
ખુશ ખુશાલી થઈ ઘેર સીધાવો,	
ફરી જોવા ફીલ ધારોરે—	ખેલ૦
હાસ્ય કરણા રસે લહેરો,	
જેવા તેવા છે ચીતારોરે—	ખેલ૦

સ મ મ.

